

Átváltozások

Pomona és Vertumnus. Anaxarete és Iphis

(részlet a 14. könyvből)

Párja Pomonának nem akadt a hamadryasok közt,¹
 mert nem volt kertész rátermettebb Latiumban,²
 és a gyümölcsfákkal jobban más egy se törődött.
 Erre utal neve is. Mert nem kedvelte az erdőt,
 és a folyókat sem, csak a rétet, az ágat, amelyről
 csüing a gyümölcs, görbült sarlót hordoz, soha dárdát,
 fattyúkat nyeseget, ritkítja a sok buja gallyat,
 kérget metsz, hogy az oltvány végét dugja a részbe,
 s így táplálja a friss hajtást nedvével a felnőtt.
 El nem tűri, ha szomjas s inna a kajla gyökérzet,
 és a mohó kuszaságot itatja serény patakokból.
 Ebbe szerelmes, ezért él csak! Venus élvezetére³
 nem vágyik, de bezárja a kertjét, fél a paraszttól,
 egy férfit sem eresztene ő be: magányba menekszik.
 Bármit megtennének a táncos, zsenge szatírok!
 És a fenyőkoszorús szarvú pánok!⁴ Mire lenne
 Silenus képes,⁵ ki a lelkében fiatalnak
 hat, s aki sarlóval s a merev lócsével ijeszt el
 tolvajt, sőt: büntet!⁶ De van egy, aki túltesz a vágyban
 mindegyiken: Vertumnus, bár boldogtalan ő is.
 Durva paraszt aratóként hányszor hordta a kévét!
 Durva paraszt arató képében hordta kosárban!
 Összevegyült haja fürtje a friss szénával ezerszer,
 mint aki épp a kaszálón megforgatta a zöldet.
 Nyers keze ostort is ragadott durván, bizony isten,
 fáradt ökreiről az igát most vont a le, vélnéd.
 Sarlót vitt, lombritkítót, le-lenyeste az ágat,
 hordott létrát is, nyilván úgy szedte az almát.

¹ A fák nimfái.

² Róma környékén.

³ A szerelemre.

⁴ Alacsonyabb rendű, kecskalábú, szarvat viselő erdei istenségek.

⁵ Silenus Bacchus isten nevelője volt, a szatírok vezetőjeként tisztelték.

⁶ Célzás Priapus termékenységistenre, akit merev fallosszal ábrázoltak, és a kertek védelmezőjének számított.

Kardja szerint harcos, hegyezett nád tette halásszá.
 Sokszor, sok formát öltött, szerepekbe merült el,
 hogy gyönyörűségét megbámulhassa a lánynak.
 Egyszer tarka szalag lengett a fején, amikor jött,
 egyszer botra rogyott, s a fején ősz fürt dere fénylett,
 vénasszonyt játszott s a csodás kiskertbe belépett,
 nézte gyümölcsseit és így szól: „Csodaszép bujaság ez!”
 És egy csókot adott neki: egy vénasszony aligha
 csókolná így meg! Görnyedten gubbad a rögre,
 és szeme méri az ősi gyümölcs súlyát a faágon.
 Szemben szil magasult, szőlőfürttől rogyadozva,
 és áldotta a fát, mert társként óvja a szőlőt:
 „Hogyha e szilfa magányosan áll” – szól –, „s nincs ez a szőlő,
 árnyékán kívül nem hajtana hasznót a lombja!
 S hogyha a rátapadó szőlőt nem fogja a szilfa,
 mintha a hitvese lenne, a földre lerogyva rohadna.
 Téged a szil példája, te lány, mégis hidegen hagy,
 nászba fonódni se vágysz, ölelésre se csábul a tested.
 Bár csábulnál el! Kérő Helenét⁷ sem akarta
 ennyi, de őt se, ki harcra tüzelt lapithák lakomáján,⁸
 s Penelopét se, a hosszan időző hős feleségét.⁹
 Most is a kérőktől menekülsz, és elfog az undor,
 bár ezer is kíván, félistenek, istenek éppúgy,
 Alba-vidéki hegyek minden szent lényje imádná.
 Hogyha van egy kis eszed, s tényleg jó férjet akarnál,
 hallgass most énrám, az öregre, ki jobban imádlak
 minden imádódnál! A paraszt nászfáklya gyalázat,
 Vertumnust válaszd! Vele hálj! Kétségtelenül jól
 ismerem őt, maga sem tud többet a vágyairól, mint
 én tudok! Ő nem koslat, jár-ke a földi világban,
 itt él folytonosan! Nem dönti le nyomban, akit lel
 s megtetszik neki, mint más férfi! A kezdet, a vég is
 csak te vagy öneki, érted lángol, csak veled élne!
 Vedd figyelembe: egész jóképű és fiatal még!
 Átváltozni ezernyi alakká képes, akármit
 kérjél tőle, azonnal eléd teszi és a tiéd lesz!
 Egy a szerelmetek is, merthogy te gyümölcsöket érlelsz,
 boldog jobbja meg elsőként leszakítja a kincset!
 Most nem igézi a fák leszakított ritka gyümölcse,
 sem termény, mit a zsenge vizekkel itat meg a kiskert,
 téged akarna csupán! Könyörülj meg, a tűz elemésztí!
 Bárha az én szám szól, ő kérlel, hidd el, a számmal!

⁷ Menelaus szépséges felesége, akit Paris Trójába csábított.

⁸ Célzás Hippodameiára, akiért kocsiversenyen mérkőztek meg a kérők. Esküvőjén a kentaurok lerészegedtek és megtámadták a násznép másik felét, ezt Ovidius a 12. könyvben mesélte el.

⁹ A távol lévő Ulysses felesége, akiért kérők sokasága versengett.

Tiszteld isteneid! Mert Idalié¹⁰ is utálja
azt, aki jégcsap, s Rhammusiát¹¹ se dühítsd fel, a sorsot!
Hogy még jobban félj, s mert vénségemre igencsak
sok mindent tudok én, elmondom e cyprusi mondat,
ott mindenki meséli, ha hallod, megkönyörülsz majd!
Iphis Teucer utódát látta, Anaxaretét meg:
ősi családból volt a leány, a fiú alacsonyból,
látta a lányt s csontig perzselte a nagy szerelemvágy,
kínlódott, küzdött hosszan, de eszével az őrült
lángot nem győzhette le, ment könnyörögni a házhoz,
kérte a dajkát, és nyomorult vágyát kibeszélte,
kérte, ne hajtsa el őt, és nézze a lánynak az üdvét,
kérte a szolgálakat, hízelgett mindnek, ahogy csak
bírt, hogy pártolják, hogy végül elérje a célját!
Mennyi szerelmes szót körmölt sok-sok levelében!
Közben könnyharmat-belepert koszorúkat akasztgat
rendre az ajtófára, kemény küszöbön kuporogva
kushad a lány test, és a szidalmait ontja a zárra.
Túltesz a lány a vadóc habokon, ha a Bak lemerül, sőt
túltesz a Noricum üllőjén edzett vason is,¹² sőt
túltesz a bércen, amely eleven sziklán magasult fel,
megveti őt, kikacagja, csak ócsárolja, amit tesz,
gógös fitymálást ont rá, a remény belepusztul.
Iphis már nem bírja tovább, beleroppan a kínba,
és gyötrődve az ajtónál búcsúzik a lánytól:
„Győzől, Anaxarete, most megszabadulsz a csömörtől,
rám sem kell nézned! Diadalt ülhetsz szeretődön,
Paeant hívd,¹³ s a babérkoszorú beragyogja a fiúrtod!
Győzől, mert vígan halok én, vasszűz, nos, örömködj!
Így legalább örömet lelsz bennem a kényszer okán, mert
kedves lesz ez a tett teelötted, ilyesmire gerjedsz!
Vésd az eszedbe, a vágyam nem szűnik meg, akarlak,
hogyha halott leszek is, ha szememből elfogy a fénye!
Nem hírnök hoz hírt a halálomról, gyönyörűség,
én jövök el holtan, jelenésként állok elébed,
hadd pásztázza a holttetemem vad szem buja kedve!
Hogyha ti, isteneink, látjátok az emberi tettet,
el ne feledjétek (nyelvem nem képes imára),
adjátok, hogy a hírem tartson hosszú időnkig,
elvett életemért hadd kárpótoljon a példám!
Ekkor az ajtófélfá felé fölemelte a könnyes
arcát és halvány kezeit (hányszor koszorúzta

¹⁰ Venus más néven.

¹¹ Nemesis, a jogos megtorlás istennője.

¹² Noricum tartomány (nagyjából a mai Ausztria) kivételesen jó minőségű vasáról volt nevezetes.

¹³ Apolló, azaz maga a győzelmi dal.

vélük az ajtót!), és hurkos kötelet kötözött rá.
„Én leszek új koszorúd! Ugye, élvezed, édes, a látványt?”
Már a nyakán a hurok, s arcát fordítja a „lányhoz”,
roppan a gége s a rettenetes súly lóg le az ajtón.
Lába a fát veri, vergődik, megretten a környék,
nyílik az ajtó és csikorogva kitárul a hulla,
szolgasereg kiabál, próbálják menteni: késő!
(Mehalt régen az apja.) Az anyjához viszik innen,
hullát tart az ölében a hült holttestet öelve,
mit csak a gyászba merült anya tud, most elpanaszolja,
mit csak a gyászba merült anya tud, most azt teszi ő is,
bús temetési menet megy a város legközepén át,
sírva megy ő lefelől, s a fiát máglyára kíséri.
Útba esett ama ház is, a gyászmenet arra haladt el,
s persze, Anaxarete füleit megcsapta a sírás,
tébolyította a gyász, üldözte az isteni bosszú.
„Hadd látom legalább” – így szánakozott – „a halottat!”
És a tetőre rohant, széttárta az ablakokat fenn,
Iphis holttestét épp csak meglátta a hordágy
legtetején, szeme megdermedt, gyors vére lelassult,
és elhült, holtsápadt lett, próbált menekülni,
próbált visszaszaladni, de lába megállt, jaj, az arcát
elfordítani sem sikerült, nehezült el a teste,
s azzá vált, ami szíve szerint volt: sziklaszoborrá.
Nem kitalált mese ez! Salamisban¹⁴ még mutogatják
máig az ő szobrát a kegyesszívű Venus úrnő
szentélyében, a gőgöt vedd el, nimfa, szeressél!
Fagy ki ne pusztíthassa a zsenge gyümölcsrügyek ezrét,
és a sebes szél meg ne gyötörje virágba borultan!
És azután látván, vénasszony-szózata nem hat,
ifjúvá alakult, öregasszony-gönceitől mind
megszabadult, s oly pompával ragyogott föl azonnal,
mint amilyen ragyogó a nap arca, ha fénysugarával
győz a viharfelhőn, s beborítja a földet a fényár.
Kész támadni, de kár támadni: a lány csupa izzás!
Elbűvölte a férfialak, s vágját viszonzta.

CSEHY ZOLTÁN fordítása

¹⁴ A költő itt a ciprusi városra utal, ahol nevezetes Venus-templom állt.